

ЕКОНОМІКА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСТВА

Беркович В.І.,

*здобувач кафедри державного управління
і менеджменту Національної академії
державного управління
при Президентові України*

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування в регіонах України ведуть пошук шляхів самостійного зароблення коштів для вирішення соціальних і економічних проблем і стають підприємцями, які зацікавлені в отриманні інвестицій. Регіони шукають шляхи свого економічного підйому і соціального розвитку. Одним з них може стати розвиток туризму.

Туризм називають “феноменом ХХ сторіччя”. Високий рівень розвитку туризму в Україні виступає необхідною складовою формування сучасної національної економіки. Лише у 2003 році держбюджет поповнився на 380 млн. грн. за рахунок туристичних послуг, на 20% у порівняно з 2002 році збільшилась кількість іноземців, що відвідали нашу країну.

Хоча дані із статистичного бюлетеня “Туризм в Україні” показують, що в останні роки спостерігається стабільне зростання кількості іноземних туристів, Україна посідає 22-е місце в рейтингу кращих туристичних країн світу (Росія – 12-те, Чехія – 13-те, Туреччина – 19-те). Туристична галузь в Україні є п’ятою за значенням складовою бюджету після промисловості, транспорту, ремонту устаткування, зв’язку та добування корисних копалин.

Ще недавно, у СРСР, туризм був категорією соціальною. В Україні, після 1991 року, туризм став складовою економіки.

На думку М.Б. Біржакова, “туризм – тимчасове переміщення людей з місця свого постійного проживання в іншу країну або іншу місцевість в межах своєї країни у вільний час з метою отримання задоволення чи відпочинку, оздоровчих і лікувальних, гостьових, пізнавальних послуг, релігійної або професійно-ділової мети, але без заняття роботою, що оплачується із джерела у місці, яке відвідується”.¹

П. Олдак дає визначення туризму у вузькому і широкому значенні: у першому випадку – це “проведення відпочинку в подорожах”; у другому – “усі види руху населення, не пов’язані зі зміною місця проживання і роботи, – подорожі з метою відпочинку, лікування, участі в наукових, ділових і культурних зустрічах”.²

В.Г. Гуляев вважає, що “туризм виконує одночасно економічні, соціальні, політичні, гуманітарні та інші функції”. Туризм характеризується ним як тимчасові виїзди громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства з постійного місця проживання з метою оздоровлення, пізнання, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою без зайняття оплачуваною діяльністю в країні (місці) тимчасового перебування.³

¹ Біржаков М.Б. Введение в туризм. – 5-е изд. – СПб.: Издательский дом Герда, 2003. – С. 29.

² Олдак П.Г. Индустрия туризма – одно из ведущих направлений современной экономики // Проблемы развития индустрии туризма / Под. ред. Л.Ф. Ходоркова. – Новосибирск, 1990. – С. 9-13.

³ Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – С. 5.

О.О. Любіцева вважає, що туризм як явище суспільного життя є похідною суспільного розвитку. Він є одним з найбільш сталих складових світової економіки, яка за останні десятиріччя має стабільні (в середньому 5 % на рік) темпи зростання і не зазнає коливань попиту і пропозиції, тому вважається одним з найперспективніших напрямків соціально-економічного розвитку.⁴

І. Валентюк відносить туристичну галузь до господарського комплексу України. На його думку, “туризм стає дійовим засобом формування ринкового механізму господарювання, надходження значних коштів до бюджету, однією з форм раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, залучення широких верств населення до пізнання історико-культурної спадщини”.⁵

М.І. Кабушкін визначає туризм як галузь економіки, що включає в себе діяльність туристичних організаторів, агентів та посередників.⁶

За визначенням ООН, туризм – усі види руху населення, що не пов’язані зі зміною місця проживання і роботи, подорожі з метою відпочинку, участі у наукових, ділових і культурних зустрічах.⁷

В процесі розвитку туризму з’явилося чимало тлумачень цього поняття, особливе значення при визначенні цього явища мають такі критерії, як:

1. зміна місця;
2. перебування в іншому місці;
3. оплата праці із джерела у місці, яке відвідується⁸;

Ці критерії, на думку М.І. Кабушкіна, є базовими.

За законом України “Про туризм” від 15 січня 1995 року туризм – це “тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю”⁹.

У “Порядку надання туристичних послуг у місті Києві”, затвердженому рішенням Київської міської ради від 18 березня 2004р., запропоновано такі поняття, як “міжнародний туризм” та “внутрішній туризм”.

Міжнародний туризм поділяється на в’їзний та виїзний туризм:

- в’їзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно не проживають на її території;

- виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни.

Внутрішній туризм – подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

У Федеральному законі “Про основи туристичної діяльності в Російській Федерації” прийнятому 1996 року (№ 132-ФЗ), туризм визначається як тимчасові виїзди (подорожі) громадян Російської Федерації, іноземних громадян та осіб без громадянства з постійного місця проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою без заняття оплачуваною діяльністю в країні (місці) тимчасового перебування.

⁴ Любіцева О.О. Ринки туристичних послуг (геопросторові аспекти) – К.: Альтерпрес, 2002. – С. 8

⁵ Валентюк І. Туризм як галузь господарського комплексу України // Управління сучасним містом. 2001. – № 10-12 (4). – С. 60.

⁶ Кабушкін Н.И. Менеджмент туризма: Учебник – 3-е изд., испр. – Мн.: Новое издание, 2002. – С. 12.

⁷ Уваров В.Д., Борисов К.Г. Международные туристические организации. – М.: Международные отношения, 1990. – С. 287.

⁸ Кабушкін Н.И. Указ. соч. – С. 10-11.

⁹ Відомості Верховної Ради України – 1995. – № 29.

За роки незалежності в Україні також досягнуто певних результатів в міжнародному туризмі, тому у 1997 р. у м. Стамбулі на XII Генеральній Асамблеї Всесвітньої туристської організації (ВТО) Україну було прийнято дійсним членом цієї міжнародної міждержавної організації.

Фахівці Всесвітньої Ради туризму та подорожей підкреслюють соціально-економічне значення туризму, визначаючи такі його риси:

- туризм – найзначніша індустрія світу, яка має приблизно 3,5 трильйонів доларів обігового капіталу;

- туризм – провідний виробник промислової продукції, чий внесок в ВВП складає 6,1 %;

- туризм – провідний платник податків;

- туризм – роботодавець 127 мільйонів осіб, тобто кожного п'ятнадцятого з усіх працюючих;

- туризм – галузь світової економіки, яка розвивається найшвидше.

Із збільшенням обсягів міжнародного туризму позитивну динаміку має розвиток і внутрішнього туризму в Україні. У 2003 році по Україні подорожували 7,5 млн. так званих внутрішніх туристів. До 20 млн. збільшилась і кількість екскурсантів. За останні роки зростає цифра туристичних послуг і складає близько 28 млрд. грн., що на 30 % більше порівняно з 2002 роком.

Турист користується комплексом послуг, які надаються йому в певному місці – регіоні, де відбуваються туристичні заходи.

На думку авторів підручника “Туризм та галузеві системи”¹⁰, туристичний регіон – це мета подорожі і туристичний продукт. В подальшому ці ж автори під визначенням “туристичний регіон” розуміють географічну територію (місто, регіон), які турист обирає з метою подорожі. Така територія містить усі споруди, що необхідні для перебування, розміщення, харчування та організації дозвілля. Отже, регіон являє собою єдиний туристичний продукт та конкурентоздатну одиницю і має управлятися як стратегічна комерційна одиниця.

Регіон через свої привабливі фактори стає центром туризму. Територія, де пропонується комплекс послуг, не обов'язково має мати чітко виражені кордони. Це можуть бути і частина регіону, і туристичний центр, і готель, де є все для організації відпочинку та розміщення туристів. Така територія може охоплювати будь-яку область, країни, навіть групу країн, які турист обирає як мету своєї подорожі.

Всесвітня туристична організація визначає туристичний регіон як територію, що має велику мережу спеціальних споруд і послуг, що необхідні для організації відпочинку, навчального процесу і оздоровлення, які надаються туристу або групі туристів. Отже, туристичний регіон – це і мета подорожі, відпочинку та оздоровлення, та туристичний продукт і конкурентоздатний суб'єкт, який має управлятися як стратегічно конкурентна одиниця. Сьогодні в туристичній і курортній галузях України нараховується біля 8 тисяч підприємств, з яких 3500 – суб'єкти туристичної діяльності (ліцензійні турагенства і туроператори), понад 1200 готелів, близько 3200 санаторно-курортних і оздоровчих закладів.

Закарпатська область має високий природно-рекреаційний і туристично-курортний потенціал, що дає підстави розглядати її в майбутньому як вільну економічну зону туристичного типу. Адже відомо, що одним із факторів створення привабливого інвестиційного клімату в регіонах, як показує світовий досвід, є формування вільних (соціальних) економічних зон різного спрямування: вільні економічні зони, торговельні вільні зони, вільні митні зони, науково-технічні

¹⁰ Зорин І.В., Зорин А.І. Менеджмент туризма: Туризм и отраслевые системы: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2002. – С. 32.

вільні зони. На наш погляд, регіони мають бути зацікавлені в розвитку спеціальних економічних зон, як базових точок по відпрацюванню тих чи інших галузей та виходу на світові позиції.

Вільні економічні зони в Україні мають мету на певній території встановити спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування законодавства держави, що орієнтоване на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, в першу чергу за рахунок залучення іноземного капіталу. Вільна економічна зона має пільгові податкові умови, спеціальний митний режим, що сприяють прискореному розвитку території, залученню іноземних інвесторів.

Закарпаття має унікальний природний і туристичний потенціал. На його території виявлено понад 700 водопроявів мінеральних (у т.ч. термальних) вод біля 30 типів, які за своїми властивостями не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Франції.

На сьогодні мережа санаторно-курортних та туристично-рекреаційних закладів області нараховує 171 об'єкт, серед яких 36 санаторіїв та санаторіїв-профілакторіїв, 87 туристичних баз та баз відпочинку. Крім цього, в регіоні є 48 готелів (мотелів) та 57 суб'єктів підприємницької діяльності, що отримали дозволи (ліцензії) на надання туристичних послуг.

Однак рівень розвитку туристичної галузі наочно доводить, що в контексті сталого розвитку Закарпаття природо-кліматичний, рекреаційний, соціально-економічний та історико-культурний потенціал області використовується в обсягах, значно менших від потенційних можливостей. Взагалі слід зазначити що, Не дивлячись на те, що в Україні вже створені значні нормативно-правові засади щодо правового забезпечення туристичної діяльності, організації туристичних послуг, розвиток цієї галузі у регіонах відбувається вкрай повільно.

Матеріально-технічна база туристичних та рекреаційних установ, асортимент та якість послуг ще не відповідають світовому рівню, що знижує конкурентоздатність туристичних та рекреаційних сфер в регіонах на міжнародних ринках відпочинку, оздоровлення, санітарно-курортного лікування та туристичних послуг.

Лікувально-оздоровчі бази, що формувались в регіонах України десятиріччями за допомогою державної підтримки, нові науково-методичні розробки в галузі реабілітаційної, відтворюваної, профілактичної і туристичної діяльності використовуються недостатньо ефективно.

Основною проблемою модернізації туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України є неефективне використання туристичного та рекреаційного потенціалу.

Функціональна і територіальна структури туристичного і рекреаційного господарства регіонів України залишається незмінною. Нових, науково обґрунтованих схем функціонального зонування, що враховують зростання ролі екологічних факторів у функціонуванні рекреаційних територій, не розроблено.

Система управління туристичною та рекреаційною діяльністю в регіонах України ще не відповідає сучасним вимогам. Перевага відомчих підходів обумовила відсутність необхідної нормативно-методичної бази для управління туристичним та рекреаційним потенціалом як складовою регіонального економічного комплексу (немає адекватних статистичних даних та методик оцінки економічного ефекту, що виникає у сміжних видах діяльності). Відсутня координація суб'єктів різних форм власності і відомчої підпорядкованості туристичного та рекреаційного потенціалів регіонів України.

Органами управління туристичною та рекреаційною діяльністю в регіонах України практично не використовуються сучасні управлінські технології (геоінформаційні та експертні системи, бази та банки даних), що не дозволяє організувати ефективний облік об'єктів управління, організувати кадастри природних лікувальних та туристичних ресурсів тощо.

Серед проблем, що стримують модернізацію туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України, – відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі та туристичних представництв за кордоном. Візовий режим, митні та валютні перепони не сприяють вкладенню інвестицій в інфраструктуру туризму та санітарно-курортного комплексу тощо. Особливе значення має надаватися туристичній та рекреаційній діяльності в областях, регіонах України.

Як переконливо доводить світова практика, наявність багатого природного і культурного потенціалу дозволяє навіть тим країнам, що не належать до числа найбільш розвинутих, завоювати серйозні позиції на світовому туристичному ринку. Закарпаття в цьому відношенні, завдяки його сприятливому географічному розташуванню, кліматичним умовам, щедру природно-рекреаційному потенціалу та багатій історико-культурній спадщині, має унікальні можливості. Однак вони можуть бути реалізовані за однією обов'язковою умовою: проведення в області активної державної політики, спрямованої на підтримку туризму і рекреації.

Виходячи із положень чинного законодавства України, Концепції державної регіональної політики, державна політика туризму і рекреації в Україні в найближчій перспективі реалізуватиметься за такими напрямками:

1. оптимізація структури та режиму функціонування туристичного та курортно-рекреаційного комплексів в регіонах;

- забезпечення удосконалення структури управління в туристично-рекреаційній галузі на обласному та районному (міському) рівнях, координації дій місцевих органів виконавчої влади з цього питання.

Розробка механізму координації діяльності місцевих органів державної виконавчої влади та суб'єктів туристського підприємництва.

Для впровадження цієї мети визначені основні цілі:

- продовження роботи щодо роздержавлення підприємств туристської сфери, сприяння підприємствам середнього та малого бізнесу;

- надання нормативно-правової, методичної, організаційної та інформаційної підтримки суб'єктам туристського підприємництва;

- проведення аналізу економічної діяльності туристських підприємств та розробка за його результатами заходів щодо підвищення ефективності роботи на ринку туристських послуг;

- посилення контролю за діяльністю туристичних підприємств, їхньою звітністю та додержанням вимог чинного законодавства.

Розвиток матеріально-технічної бази туристичної та рекреаційної сфер в регіонах:

- модернізація, з доведенням до рівня світових стандартів, матеріально-технічної бази існуючих установ туристичної та рекреаційної індустрії;

- першочергове забезпечення розвитку, будівництва і реконструкції об'єктів інфраструктури курортів та туристичних комплексів на основі використання сучасних технологій;

- створення умов та вжиття заходів для залучення іноземних і вітчизняних інвестиційних та кредитних коштів у розвиток матеріально-технічної бази туристично-рекреаційної галузі;

- розвиток виробництва товарів туристичного і курортного попиту, створення ринку сувенірної продукції.

2. Перехід до застосування міжнародних стандартів у туристичний і рекреаційний процес:

- якість, сертифікація послуг, безпека, гарантія прав, організація виїзду – в'їзду туристів;

- розвиток в регіонах України Міжнародних Центрів туризму, оздоровлення та відпочинку для прийому різних категорій іноземних туристів;

- щодо спрощення візових формальностей на кордоні для іноземних туристів;
- забезпечення визнання в Україні полісів іноземних страхових компаній та розробка процедури оплати медичного обслуговування громадян України в інших державах.

3. Удосконалити нормативно-правову базу функціонування туристичної галузі у підготовці проектів загальнодержавних програм у частині, що стосується туризму, розробити проект Закону України “Про сільський екотуризм” тощо.

Особливу увагу слід звернути на нечіткість чинного законодавства України щодо визначення поняття та критеріальних ознак готельного господарства, його належності до сфери туристичних послуг і відомчого підпорядкування. Існує дві альтернативні можливості врахування та усунення вищенаведених критичних зауважень. Перша полягає у внесенні змін і доповнень до раніше виданих законів, указів та розпоряджень.¹¹ Друга, більш прогресивна, передбачає створення всеохоплюючого та багатоаспектного Туристичного кодексу.¹²

4. Здійснення аналізу діяльності суб’єктів туристичної діяльності та розроблення за його результатами заходів щодо підвищення ефективності їх роботи на ринку туристичних послуг.

- розробити автоматизовану інформаційну систему регіональної рекреаційної статистики і моніторингу діяльності курортно-рекреаційних та туристичних підприємств;

- розробка механізму детінізації туристично-рекреаційної діяльності;

- посилити контроль за встановленням та застосуванням економічно обґрунтованих цін і тарифів на послуги, що надаються туристично-рекреаційними закладами, згідно з рівнем сертифікації об’єктів;

- забезпечення підвищення якості надання послуг суб’єктами туристичної діяльності шляхом проведення обов’язкової сертифікації готельних і туристичних послуг, послуг громадського харчування суб’єктів туристично-рекреаційної діяльності відповідно до вимог міждержавних стандартів.

5. Розробити заходи по формуванню висококваліфікованого кадрового корпусу в туристичній та рекреаційній сферах. Створити систему безперервної та послідовної туристичної освіти за такими напрямками:

- початкова туристично-рекреаційна освіта (ліцей);

- професіоналізація в цій сфері (училище, технікум, коледж, спеціалізовані вищі навчальні заклади);

- перепідготовка та підвищення кваліфікації в туристичній та рекреаційних сферах.

6. Підвищити рівень інформованості громадян з питань організації безпеки туристичної та рекреаційної діяльності на основі профілактичної роботи і системної пропаганди у засобах масової інформації, виготовлення та розміщення рекламної продукції.

Реалізація зазначених заходів сприятиме не лише розвитку туристичної та рекреаційної сфер, а й подальшому розвитку регіонів України.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою державного управління і менеджменту
Національної академії державного управління при Президентові України
(протокол № 17 від 27 серпня 2004 року)*

¹¹ Хлопяк С.В. Шляхи формування адміністративно-правового механізму управління туристичною галуззю України // Внутрішній туризм в Україні: окремі аспекти: 3б. наук. ст. – К., 2002. – С. 47.

¹² Бизнес под ключ // Бизнес. – 2000. – № 29. – С. 53-55.